

Supervízia a jej prínos pre pracovníkov občianskych združení pracujúcich princípmi Harm Reduction na Slovensku

Supervision and its benefits for staff of civil society associations working on Harm Reduction principles in Slovakia

Filip Gerec

Doktorand Katedry sociálnej práce, Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Recenzent/Review: doc. PaedDr., PhDr. JUDr. Jaroslava Drgová, PhD., MBA

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o.

Abstrakt: Príspevok sa venuje supervízii a jej prínosu pre pracovníkov občianskych združení pracujúcich princípmi Harm Reduction na Slovensku. Zameriava sa na teoretické popísanie supervízie, Harm Reduction a poukazuje tak na opodstatnenosť supervízie pre odborných pracovníkov. Autor tému spracováva na základe aktuálnych literárnych zdrojov, definuje supervíziu a jej prínos, približuje Harm Reduction a vymedzuje postavenie odborných pracovníkov v občianskych združeníach využívajúcich Harm Reduction na Slovensku.

Kľúčové slová: Harm Reduction. Prínos. Sociálny pracovník. Supervízia.

Abstract: The article is devoted to supervision and its benefits for the staff of civil society associations working on Harm Reduction principles in Slovakia. It focuses on the theoretical description of

supervision, Harm Reduction and thus shows the relevance of supervision for professional workers. The author elaborates the topic on the basis of current literature sources, defines supervision and its benefits, introduces Harm Reduction and defines the position of professional workers in civil associations using Harm Reduction in Slovakia.

Key words: Benefit. Harm Reduction. Social worker. Supervision.

„Ľudská pomoc v núdzi neobohacuje len toho, kto ju dostáva, ale aj toho, kto ju poskytuje.“

Václav Havel

Úvod

V tomto príspevku sa zaoberáme supervíziou a jej prínosom pre odborných pracovníkov pracujúcich v občianskych

zduženíach, ktoré využívajú princípy Harm Reduction na Slovensku. Supervíziu chápeme ako opakujúco sa používaný nástroj, ktorý má cieľ zvýšiť ľudský a profesionálny potenciál.

Cieľom príspevku je teoreticky popísať supervíziu, Harm Reduction a poukázať tak na opodstatnenosť supervízie pre odborných pracovníkov v zariadeniach pracujúcich princípmi Harm Reduction.

Verejná mienka o prístupe Harm Reduction je rôznorodá, aj napriek tomu, že sa z časového hľadiska už dávnejšie dospelo k jasnému záveru, že znižovanie škôd je eticky správne a malo by byť neoddeliteľným aspektom národného systému zdravotnej starostlivosti na boj proti drogovej kríze. V rámci nášho územia sú dostupné tri občianske združenia, ktoré aktívne pracujú s injekčnými užívateľmi drog s využitím princíпов Harm Reduction. V týchto organizáciách sa organizujú špecifické programy, ktorých úlohou je znižovať škody, konkrétne v Bratislave alebo Bratislavskom kraji a taktiež s ďalšími mestami západného Slovenska, v Trnave, Nitre a Sereďi. Tieto organizácie sú špecifické svojou akreditáciou, ktorú získali z Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny. Taktiež existujú aj zdravotnícke zariadenia, ako napríklad Centrum pre liečbu drogových závislostí, ktoré sa nachádza v Bratislave a vo svojom

profile v súčasnej dobe ponúka dva nízkoprahové programy, ktoré fungujú v oblasti výmeny injekčných striekačiek a ihliel. V Bratislave môžeme nájsť ďalšie dve organizácie a to občianske združenie Prima a občianske združenie Odysseus, ktoré sú schopné pokryť celý kraj. Organizácia STORM vo pokrýva celý Nitriansky a Trnavský kraj, čiže taktiež západné Slovensko, konkrétne ide o mestá Trnava, Sereď a taktiež v Nitre.

V nasledujúcej časti stručne charakterizujeme organizácie, ktoré pôsobia na našom území.

OZ Prima (2023) patrí medzi občianske združenia v Bratislavskom kraji, a poskytuje svoj program Mobilného streetworku. Zriaďovateľom tejto inštitúcie a celkovo programu Mobilný streetwork, Káčko a PRIMApus+ je združenie OZ Prima so sídlom v Bratislave. Aktivity programu sú cielené na terénnu sociálnu prácu a taktiež sa sústreďujú na výkon činnosti so skrytou komunitou, ktorá aktívne užíva injekčné drogy, na osoby, ktoré sú závislé od alkoholu alebo iných psychotropných látok, na osoby pracujúce v sexbiznise alebo osoby bez domova v rámci Bratislavského kraja. Program si svoj vznik datuje v roku 1999, kde vznikol ako súčasť pilotného testovacieho projektu, vtedajšieho stacionárneho streetworku, čo definovalo, že bol stabilný, čo sa týkalo

miesta a bolo toto miesto typické svojou neutrálnosťou pre rozličné cieľové skupiny Harm Reduction a aj pre jeho pracovníkov. Mobilný streetwork poskytuje rôznorodé služby, ako napr. poskytovanie injekčných striekačiek, poskytovanie materiálu, ktorý je potrebný na minimalizáciu rizík, neinvazívne zdravotné ošetrovanie základného druhu, kontaktná práca, informačný servis, motivačné rozhovory, sociálna asistencia a poradenstvo, poskytovanie testovania na určité krvou prenosné ochorenia a infekcie, poskytnutie telefónneho zariadenia. Podľa oficiálnych informácií má OZ Prima 11 kmeňových zamestnancov.

Združenie STORM (2023) má vo svojej réžii program KROK VPRED, ktorý sa realizuje v rámci krajov Trnavského a Nitrianskeho kraja. Taktiež je združenie STORM aj zriaďovateľom programu KROK VPRED. Čo sa týka služieb, tak svoje pôsobenie majú najmä v rozsahu, ktorý ovplyvňuje drogovú tematiku a to na rôznych úrovniach, špecificky primárnej, sekundárnej a aj terciárnej prevencie. Program KROK VPRED má za cieľ a svoje hlavné poslanie najmä kontaktovať injekčných užívateľov drog, ktorí drogy užívajú aktívne a taktiež patria medzi jeho cieľovú skupinu osoby pracujúce v sexbiznise. Činnosti programu KROK VPRED sa vykonávajú v prirodzenom

prostredí klienta. Združenie sa venuje aj iným programom, ako napr. CIRKUS, ECHO, ZÓNA, STEREO. Odborní pracovníci Združenia STORM vykonávajú terénnu sociálnu prácu a je ich 6. Práve činnosťami terénnej sociálnej práce sa snažia o minimalizáciu sociálnych, zdravotných a aj právnych rizík, ktoré sú spojené s drogovou problematikou u injekčných užívateľov drog. Združenie STORM teda patrí medzi akreditované organizácie, ktorú akredituje Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, ako organizáciu, ktorá vo svojej činnosti, okrem iného, vykonáva aj terénnu sociálnu prácu s injekčnými užívateľmi drog a taktiež s osobami, ktoré pracujú v sexbiznise. Cielí sa, ako sme spomínali najmä na tri mestá a teda svoju pôsobnosť ohraničuje na dva slovenské kraje. Menovite ide o oblasti Nitry, Serede a Trnavy.

OZ Odyseus (2023) má vo svojej kompetencii program Chráň sa sám, pričom tento program sa vykonáva v rámci Bratislavského kraja. Občianske združenie Odyseus v Bratislave je zriaďovateľom programu Chráň sa sám a čo sa týka histórie, patrí medzi najstaršie a aj v tomto čase v ňom odborní pracovníci poskytujú služby Harm Reduction priamo na uliciach v Bratislave. Program vznikol v roku 1997 so zámerom aby ochránil práva a zdravie

ľudí z komunit, ktoré sú ohrozené a taktiež mal za zámer vytvoriť bezpečné prostredie pre verejnosť. Podľa analýzy Inštitútu finančnej politiky je program Chrán sa sám z pohľadu nákladovosti veľmi efektívny a v rámci znižovania prevažne zdravotných komplikácií je mimoriadne preukázateľne funkčný (napríklad hepatitída typu C). V rámci OZ Odysseus sa pre injekčných užívateľov drog poskytujú nasledovné služby: výmenný program injekčných striekačiek vrátane ich následnej distribúcie, vydávanie materiálu zdravotníckeho charakteru, vrátane prezervatívov, publikovanie časopisu INTOXI, vrátane rôznych ďalších a iných edukatívnych materiálov, webové sídlo s rozcestníkom, vzájomné vypočutie a konzultovanie o drogách a problematike závislosti alebo pohlavne prenosných ochorení a o možnostiach bezpečnejšieho pohlavného styku, krízová intervencia v možnostiach úmrtia blízkej osoby, taktiež v oblasti agresie alebo v prípade predávkovania sa a iných, psychosociálnej poradenstvo na rôznych úrovniach, distribuovanie roztokov, možnosti testovania na krvou alebo pohlavne prenosných ochorení (napríklad na HIV alebo syfilis či hepatitídu), depistáž a mapovanie drogovej situácie, sprevádzanie a redistribúcia klienta. OZ Odysseus má vo svojej ponuke taktiež

program Centrum K2, ktorý sa koncentruje na priamy kontakt s komunitou v rámci Bratislavského kraja. Tento projekt a program zároveň je z časového hľadiska relatívne mladý, vznikol v roku 2017 a bol akýmsi zavíšením dlhoročnej aktívnej činnosti OZ Odysseus a jeho pohľadu do budúcnosti ponúkať svoje služby aj mimo priestorov verejného priestranstva a to práve v prostredí, kde bude prevládať bezpečie a zároveň dotknutá komunita bude mať tento priestor stále na blízku. Podľa oficiálnych informácií má OZ Odysseus 14 kmeňových zamestnancov a k marcu 2023 12 dobrovoľníkov.

Supervízia na Slovensku

Vývin supervízie môžeme sledovať v rámci zákona NR SR č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov. V súčasnej dobe ju uvedený zákon definuje súčasne s akreditáciou zariadení, ktoré poskytujú služby v oblasti sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele, a konkrétne vymedzuje písomne vypracovaný program supervízie a jej spôsob zabezpečovania programu supervízie vykonávaných opatrení, na ktoré žiada akreditáciu (Zákon NR SR č. 305/2005 Z.z. § 73). V súčasnosti zákon NR SR č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení Zákona č. 455/1991

Zb. o živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov, § 9 ktorý uvádza: „Poskytovateľ sociálnej služby je povinný na účel zvýšenia odbornej úrovne a kvality poskytovanej sociálnej služby vypracovať a uskutočňovať program supervízie.“ Supervízora zákon vymedzuje ako fyzickú osobu, „ktorá splnila podmienku na vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa alebo druhého stupňa v akreditovanom študijnom programe zameranom na sociálnu prácu, sociálne služby a poradenstvo, sociálnu pedagogiku, špeciálnu pedagogiku, liečebnú pedagogiku, psychológiu alebo uznaný doklad o takom vysokoškolskom vzdelaní vydaný zahraničnou vysokou školou a absolvovala odbornú akreditovanú prípravu supervízora v oblasti sociálnej práce alebo poradenskej práce v rozsahu najmenej 240 hodín.“ (Zákon NR SR č. 448/2008 Z.z., §9).

Slovenské občianske združenie Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov vymedzuje supervíziu ako „metódu kontinuálneho rozvoja profesionálnych spôsobilostí pomáhajúceho odborníka za pomoci kvalifikovaného supervízora. Supervízia vytvára organizovanú príležitosť k reflexii aktuálnych pracovných tém a je jednou z najefektívnejších metód profesionálneho rastu. Supervízia je nástrojom pre

optimalizovanie a verifikovanie správnosti postupov pri práci s klientom, pomáha rozširovať alternatívne postupy a slúži rovnako ako účinná prevencia syndrómu vyhorenia. Využíva postupy, pri ktorých jednotlivci, tímy, skupiny a organizácie pracujú na riešení problémov prítomných v profesionálnych situáciách“ (ASSP, 2023).

Harm Reduction na Slovensku

Úvodom je potrebné definovať termín Harm Reduction. Tento pojem vychádza z anglických pojmov „harm“, čo v preklade znamená ujma / škoda a slovo „reduction“, čo znamená znižovať škody. Teória nedisponuje jednou ustálenou definíciou Harm Reduction, ale prierezom rôznych, prevažne zahraničných autorov ich nájdeme mnoho, ktoré sa síce vhodne dopĺňajú, ale netvoria jednotnú bázu poznania.

Newcombe (1992) zdefinoval jednu z úplne inovatívnych a prvých vymedzení termínu Harm Reduction, kde poukazuje, že pod týmto pojmom sa chápu sociálne politiky, ktoré uprednostňujú ciele smerujúce k znižovaniu negatívnych dopadov užívania návykových látok. Harm Reduction tak v tejto definícii predstavuje svoju podstatu ako hlavného aktéra v abstinencnej drogovej politike. Škody, ktoré sa páchajú rozdeľuje na rozličné úrovne, či už individuálne, komunitné alebo

spoločenské a cieľi sa aj na rôznu typológiu škôd, a to od zdravotných, cez sociálne až končiac ekonomickými škodami.

Medzi iné terminologické vymedzenia patrí definícia od Heathera (1993) ktorá vytvára skutočnosť, že jedinec bude užívať drogy bez ohľadu na to, že sa nachádza práve v programe znižovania škôd, pretože vo svojej podstate predstavuje takú stratégiu, ktorá je vplyvajúca na priame zníženie škôd z dôvodu užívania drog a to bez nutnosti zmeny množstva drogy. Ľudia v spoločnosti vždy bojovali s návykovými látkami a určite s nimi aj bojovať budú, a práve preto je zásadné sústrediť sa na minimalizáciu rizík a škôd spojených s užívaním drog, nie na samotnú drogu.

Watson (1991) pridáva dôležitosť kultúrnych a spoločenských vplyvov v rámci prístupu Harm Reduction. Tvrdí, že Harm Reduction je najmä praktická stratégia a filozofický smer, ktorého záverom je čo najbezpečnejšie prostredie. V celku to so sebou nesie prípravu správnych informácií, vzdelávania, zdrojov, možností a rozvoja postoja zmien v takom význame, aby užívanie návykových látok malo čo najmenší efekt na všetkých užívateľov návykových látok, a tým pádom aj na kultúru a komunitu, v ktorej sa užívateľ alebo užívatelia nachádzajú.

V teoretických východiskách patrí medzi najaktuálnejšie teórie definícia International Harm Reduction Association, tzv. IHRA (2022). Tomuto vymedzeniu je možné komplexne rozumieť ako stanovisku Medzinárodnej asociácie pre Harm Reduction. Asociácia chápe pod pojmom Harm Reduction také programy, koncepcie a činnosti, ktoré sa pretavujú k znižovaniu škôd v oblasti zdravotných, sociálnych a ekonomických efektov užívania psychoaktívnych látok legálneho alebo nelegálneho podtónu bez toho, aby nutne dochádzalo k minimalizácii ich množstva.

Pracovníci v občianskych združeniach využívajúcich princípy Harm Reduction na Slovensku

Pracovníci pracujúci princípmi Harm Reduction predstavujú odborný multidisciplinárny tím. Cieľom je vytvoriť v zariadení alebo inštitúcii najprirodzenejšie prostredie, v ktorom sa klienti, užívatelia drog budú cítiť bezpečne, prijato a nebudú bojovať s pocitmi akéhokoľvek diskriminovania či odsudzovania. Takéto prostredie je pre klientov prístupu Harm Reduction veľmi dôležité, je pre nich cenné, že sa cítia skutočne prijato a najmä necítia tlak zo strany organizácie, ale naopak vnímajú nízkoprahové zariadenie za priestor, kde majú možnosť slobodne využívať ponúkané

služby na podklade priateľskej komunikácie a pomoci. Pracovníci, ktorí vykonávajú činnosť v rámci princípov Harm Reduction sú zaočkovaní proti hepatitídam typu A a B a tiež pred nastúpením sa museli podrobiť špecifickým tréningov pre profesiu (Manuál Združenia STORM, 2010).

Nízkoprahové centrá sú prispôbené pre klientov, ktorí sú užívatelia drog. Tieto centrá sa zvyčajne nazývajú aj kontaktné centrá, kde sa služby koncentrujú na rôzne skupiny užívateľov. Je bežné, že klienti terapiu podstúpiť nechcú, alebo nemôžu. V nízkoprahových centrách, resp. kontaktných centrách sú odborní pracovníci začlenení do rôznych pracovných rolí. Môžeme sa stretnúť s odborníkmi z pomáhajúcich profesií, konkrétne sociálni pracovníci, psychológovia, špeciálni pedagógovia, zdravotníci alebo lekári (Ščasný, 2012).

Podľa Ščasného (2012) základnou oblasťou, v ktorej sa sociálny pracovník realizuje v Harm Reduction je sociálne poradenstvo. Sociálne poradenstvo sa v prostredí nízkoprahového centra vykonáva cez rozhovor, ktorého cieľom je vyhodnotiť situáciu, navrhnúť radu, informuje klienta a ponúka priame alebo nepriame riešenia, ktoré smerujú k minimalizácii alebo kompletnému odstráneniu vážnych klientových situácií.

V rámci tohto poradenstva riešime aktuálne situácie a problémy klienta a podporujeme tak zvyšovanie kompetencií klienta, aby bol schopný postupne podobné a ďalšie problémy riešiť svojpomocne. Často sa sociálny pracovník v procese sociálneho poradenstva stretáva s debatou o zdravotných problémoch klienta, často sú to prítomné infekčné ochorenia alebo dôsledky užívania drog, abscesy a iné, okrem toho klient prichádza s rozličnými právnymi problémami a výzvami, ktoré ho ovplyvňujú v tejto oblasti, taktiež rieši sociálne problémy v oblasti rodinných alebo osobných situácií. Sociálne poradenstvo v tomto prostredí závislosti a patologického správania sociálny pracovník nedáva iba závislým alebo užívateľom, ale taktiež rodine, blízkym a priateľom. Zároveň ide o poradenstvo pri zvládaní náročných krízových problémov, ohľadom základných typológií závislostí, možností terapie, sprostredkovaní terapie.

Prínos supervízie v Harm Reduction

Staníček (2007) vysvetľuje fakt, že odborní pracovníci môžu byť vystavení rôznorodým a najmä náročným situáciám, a podľa neho práve takýmto situáciám sa dá predísť vďaka komunikácii s odborníkmi a taktiež pravidelnou supervíziou, ktorú môžu pracovníci Harm Reduction absolvovať. Práve supervízia môže

poukazovať na nevhodné formy správania sa pracovníka a taktiež môže pomôcť eliminovať ich na úplné minimum. Takéto prešľapy častokrát môžu viesť k bytostnému ohrozeniu klienta alebo k zhoršeniu jeho situácie. Existujú rozličné formy nebezpečenstva, ktoré môžu vychádzať z výkonu práce s ľuďmi, ktorí sú užívatelia drog, keďže sociálny pracovník sa pohybuje v oblasti s potencionálnym nebezpečenstvom drogovej scény, a to častokrát aj tej utajenej. V neposlednom rade, a to najmä v prípadoch kedy sa pracovník Harm Reduction ocitá v hraničných situáciách a nedarí sa mu ich úspešne zvládnuť, odporúčame využitie pomoci supervízora, s ktorým môže pracovník Harm Reduction zrekapitulovať zvolené kroky a stratégie a získať nový pohľad a možnosti riešenia podobných situácií v budúcnosti.

Výskum Strikeho a kol. (2004) skúma výzvy spojené s vymedzením hraníc medzi pracovníkmi a užívateľmi drog. Ukazuje sa, že práve využitie supervízie prináša množstvo benefitov v podobných situáciách. Výskum konkrétne skúma viaceré a vzájomne súvisiace faktory, ktoré rozširujú osvetovú prácu pri programoch výmene ihel a programoch znižovania škôd nad rámec jej oficiálneho rozsahu. Pomocou pološtruktúrovaných rozhovorov sa skúmalo 59 pracovníkov v 15

programoch v kanadskom Ontáriu a položili im otázky viažuce k ich prevádzkovým politikám a rutiny. Časť odborných pracovníkov terénnej výmeny injekčných striekačiek a ihel si časom vytvorí presne definovaný zmysel pre činnosti, ktoré považujú za konzistentné s cieľom znižovania škôd, a taktiež pre typy správania, ktoré považujú za prijateľné a z ich strany profesionálne. Pracovníci podľa tohto výskumu konceptualizujú svoje úlohy tak, aby zahŕňali vzdelávanie a podporu, ale zdráhajú sa zaviesť pevnú definíciu svojich úloh. Pragmatický a pokorný postoj v kombinácii so silným presvedčením o sociálnej spravodlivosti povzbudzuje pracovníkov k hľadaniu neformálnych riešení na uspokojenie potrieb klientov, ktoré presahujú rámec vytvoreného programu. V dôsledku toho sa stáva normou u pracovníkov robiť "niečo navyše" pre svojich klientov. Toto dodatočné úsilie je neformálnym, ale často pravidelným rozšírením doplnkových služieb Harm Reduction. Vytváranie flexibilných hraníc poskytuje príležitosti na uspokojenie mnohých potrieb klientov a neočakávaných situácií; robenie niečoho navyše však zaťažuje zdroje. Menšina pracovníkov stiera hranice medzi súkromným a pracovným životom. Okrem toho rôzne osobné, spoločenské a sociálno-politické sily podnecujú terénnych pracovníkov, aby

neustále nanovo vymedzovali hranice svojich úloh a doplnkových služieb, ktoré poskytujú. Nezávislosť, oddanosť klientom, diskretnosť, nedostatok usmernení a sektor zdravotníckych a sociálnych služieb, ktorý nereaguje na potreby užívateľov drog, vytvárajú prostredie, v ktorom môžu terénni pracovníci rozširovať hranice svojich úloh a programov s malými obmedzeniami zo strany ich nadriadených. Podľa tohto výskumu je zaujímavý fakt, že pracovníci terénnej pomoci užívateľom drog sa často cítia povinní riešiť širokú škálu potrieb ich klientov, pretože iní to nedokázali. Takéto a aj podobné situácie sa tak stávajú dôležitými témami supervíznych stretnutí, na ktorých majú pracovníci možnosť tieto dilemy vyriešiť.

Záver

V tomto príspevku sme sa zaoberali supervíziou a jej prínosom pre odborných pracovníkov pracujúcich v občianskych združeniach, ktoré využívajú princípy Harm Reduction na Slovensku. Na našom území pôsobia tri organizácie, ktoré sa aktívne venujú tejto téme. Supervízia má jednoznačný prínos pre pracovníkov občianskych združení využívajúcich princípy Harm Reduction. Prínos supervízie vidíme najmä v poukazovaní na nevhodné formy správania sa pracovníka a tiež v možnostiach vytvárania organizovaných príležitostí k reflexii aktuálnych

pracovných tém, čo sa stáva jednou z najefektívnejších metód profesionálneho rastu pracovníkov. V príspevku bola teoreticky definovaná supervízia, Harm Reduction, organizácie, ktoré využívajú princípy Harm Reduction a taktiež odborní pracovníci. Obohatením príspevku je výskum zaoberajúci sa hraničnými situáciami medzi odbornými pracovníkmi a užívateľmi drog, ktorý mohol priniesť zaujímavý pohľad na využitie supervízie. Tematike supervízie je širokou oblasťou, ktorá ako sa ukazuje, je viac než potrebná pre spoločnosť.

Použitá literatúra:

1. ASSP (Asociácia supervízorov a sociálnych poradcov o.z.). 2023. [online]. Dostupné na internete: <https://assp.sk>
2. HEATHER, N. 1993. *Predictive validity of the Readiness to Change Questionnaire*. In: *Addiction*, 1993, 88.12: 1667-1677.
3. INTERNATIONAL HARM REDUCTION ASSOCIATION (IHRA) 2022. *What is harm reduction?*
4. NEWCOMBE, R. 1992. *The reduction of drug related harm. A conceptual framework for theory, practice and research*. London: Routledge. 1992.

5. OZ Odysseus. 2023. [online]. Dostupné na internete: <https://www.ozodyseus.sk>
6. OZ PRIMA. 2023. [online]. Dostupné na internete: <http://primaoz.sk>
7. STANÍČEK, J. 2007. *Metodika terénnej práce s užívateľmi drog*. In: *Kontaktní práce: Antologie textu České asociace streetwork*. Praha: Česká asociace streetwork, 2007. 359 s.
8. STRIKE, C. a kol. 2004. *Pushing the boundaries of outreach work: the case of needle exchange outreach programs in Canada*. In: *Social Science & Medicine*, 59(1), 209–219.
doi:10.1016/j.socscimed.2003.10.020
9. ŠČASNÝ, P. 2012. *Sekundárna prevencia užívania drog v programe KROK VPRED*. In: *Zmysluplnosť nízkoprahových programov. Prečo to stále robíme?* Nitra : Združenie STORM. 73 s. 2012. ISBN 978-80-970667-1-0.
10. WATSON, M. 1991. *Harm reduction – Why do it?*. In: *International Journal on Drug Policy*, 2(5). s. 13 – 15. 1991.
11. Zákon NR SR č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov
12. Zákon NR SR č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. O živnostenskom podnikaní v znení neskorších predpisov
13. ZDRUŽENIE STORM. 2023. [online]. Dostupné na internete: <https://www.zdruzeniestorm.sk>

Kontakt na autora:

PhDr. Filip Gerec, MBA, MPH
doktorand Katedry sociálnej práce
Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity
v Ružomberku
e-mail: gerec.filip@gmail.com